

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

26 Μαΐου 2018

ΑΟΡΑΤΟ ΧΡΕΟΣ

Η ενέργεια μοιάζει με οικονομικό μέγεθος – μεγαβάτ, βαρέλια, ισοδύναμο διοξειδίου του άνθρακα. Αριθμοί, γραφήματα, εκθέσεις. Όμως πίσω από αυτούς τους αριθμούς κρύβονται ροές, χρέη, κυριαρχίες – και για να γίνουν ορατές αυτές οι ροές χρειάζεται κάτι περισσότερο από οικονομολόγο: καλλιτέχνης, ακτιβιστής, σκιτσογράφος, φωτογράφος, ζωγράφος. Οι χώρες που πλουτίζουν φαίνεται να έχουν μικρύνει το οικολογικό τους αποτύπωμα – καθαρή παραγωγή, πράσινες πολιτικές, πτώση εκπομπών. Αλλά υπάρχει ένα αόρατο χρέος: ενώ η κατανάλωση συνεχίζεται, η βρώμικη παραγωγή εξάγεται σε άλλες γεωγραφίες. Δανείζονται από την Κίνα, εισάγουν, κάνουν ότι είναι καθαρό. Είναι μηχανισμός διπλής υγιεινής – η εικόνα καθαρή, η πραγματικότητα βρώμικη.

«Οι χώρες που πλουτίζουν δείχνουν να έχουν μειώσει το οικολογικό αποτύπωμά τους, αλλά στην πραγματικότητα το μετατοπίζουν σε άλλες χώρες. Συνεχίζοντας την κατανάλωση, βγάζουν τη βρώμικη παραγωγή έξω.»

Από τη δεκαετία του 1970 η Τουρκία παρουσιάζει κατανάλωση πάνω από τη βιοϊκανότητά της – δηλαδή παίρνει περισσότερα από όσα μπορεί να ανανεώσει η φύση. Δεν είναι τεχνική λεπτομέρεια, είναι υπαρξιακή αλήθεια: η γη όπου ζούμε, μας δίνει λιγότερα από όσα της παίρνουμε. Το οικολογικό αποτύπωμα μετρίεται σε έξι κατηγορίες: βοσκότοποι, άνθρακας, νερό, γεωργία, δάση, αλιεία – κάθε μία ξεχωριστή γραμμή χρέους. Στην αναζήτηση πετρελαίου η Τουρκία δεν έχει οικονομικά εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα – είναι βαθύτερα, ακριβότερα, η εξόρυξη δεν είναι κερδοφόρα. Αλλά επειδή δεν υπάρχει σοβαρή στροφή προς εναλλακτικές πηγές, η εξωτερική εξάρτηση συνεχίζεται και οι εισαγωγές ενέργειας είναι η κύρια πηγή του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Η έννοια των «οικολογικών αποταμιεύσεων» – εθνικές αποταμιεύσεις που υπολογίζουν όχι μόνο χρήματα αλλά και την απώλεια φυσικού κεφαλαίου – δείχνει ότι το παραμύθι της ανάπτυξης λέγεται τρώγοντας το κεφάλαιο της φύσης.

Μια οικονομολόγος από το Balıkesir, μεγαλωμένη σε εργατική οικογένεια, που πήγε από τα Οικονομικά του Boğaziçi στο Πολυτεχνείο της Κωνσταντινούπολης – σε σύστημα όπου ο μέσος όρος 2,56 ήταν εμπόδιο για μεταπτυχιακό – και από εκεί στο διδακτορικό του Marmara, από το Erasmus στην Πορτογαλία σε ερευνητική χρονιά στη Σουηδία, αμφισβητεί την υπόθεση της Καμπύλης Kuznets για το περιβάλλον: η υπόθεση ότι καθώς αναπτύσσονται οι χώρες, η ρύπανση πρώτα αυξάνεται και μετά μειώνεται – είναι λάθος. Δεν μειώνεται, μετατοπίζεται. Οι κρυμμένες στο διεθνές εμπόριο οικολογικές ροές είναι η πραγματικότητα πίσω από το παραμύθι της καθαρής ανάπτυξης. Στην έρευνα για τη γυναικεία εργασία συναντιέται παρόμοιο δομικό πρόβλημα: η αποχώρηση των μορφωμένων γυναικών από την αγορά εργασίας δεν εξηγείται μόνο από την εκπαίδευση ή την κουλτούρα – καθοριστική είναι η συστημική έλλειψη υπηρεσιών φροντίδας. Οι επιδοτήσεις ορυκτών καυσίμων μπλοκάρουν τις κλιματικές πολιτικές – όταν η επιδότηση εξαφανίζεται, πληγώνονται περισσότερο οι χαμηλότερες εισοδηματικές τάξεις. Παντού το ίδιο μοτίβο: αόρατη εργασία, αόρατο χρέος, αόρατο κόστος.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΑΚΑ

Η κλιματική αλλαγή είναι αφηρημένη έννοια – η πλειοψηφία δεν ενδιαφέρεται. Η έννοια είναι πολύ μεγάλη, πολύ μακρινή, πολύ ασαφής. Αλλά όταν λες «άνθρακας», όταν το πλαισιώνεις ως κίνδυνο υγείας – ρύπανση του αέρα, άσθμα παιδιών, αναπνευστικές δυσκολίες ηλικιωμένων, καπνός από την καμινάδα του θερμοηλεκτρικού – οι άνθρωποι αντιδρούν. Από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο, από την παγκόσμια έννοια στον σταθμό δίπλα στο σπίτι του μπάρμπα Αλί. Να ξεκινάς όχι από την παγκόσμια έννοια αλλά από ερωτήματα της καθημερινής ζωής εγκλωβισμένα στο τοπικό – είναι ο μόνος δρόμος που κινητοποιεί τους ανθρώπους.

«Όταν είναι συγκεκριμένο, οι άνθρωποι μπαίνουν σε κίνηση. Δίπλα στο σπίτι του μπάρμπα Αλί θα χτιστεί θερμοηλεκτρικός, οι άνθρωποι εδώ θα αρρωστήσουν – από εκεί ξεκινάει. Και μετά μπορείς να φτάσεις και στην κλιματική αλλαγή.»

Πολιτικός κοινωνιολόγος γεννημένος στην Κωνσταντινούπολη, που πέρασε από τα Οικονομικά του Βοğaziçi στο διδακτορικό κοινωνιολογίας στο канаδικό McGill, ερευνά τις σχέσεις κράτους-κοινωνίας πολιτών-προσόδου. Εργάζεται στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Bahçeşehir. Από το 2008 ερευνά οικολογικές οργανώσεις – σύνδεση του αγώνα κατά του άνθρακα με τα θέματα υγείας, επικοινωνία της κλιματικής αλλαγής, δυναμική κινητοποίησης της κοινωνίας πολιτών. Η υπογραφή της Συμφωνίας του Παρισιού (2015) έγινε απρόσμενη πηγή νομιμοποίησης για τους ακτιβιστές κατά του άνθρακα – το 2016 αυτή η αναφορά στο διεθνές δίκαιο έδωσε στήριγμα στον τοπικό αγώνα. Η ξηρασία στην Κόνια, τα φύλλα ελιάς που ξεραίνονται – αυτά εξηγούν στους ανθρώπους περισσότερα από την κλιματική αλλαγή. Η Τουρκία είναι οικολογικά πολύ πλούσια χώρα – αλλά και η ικανότητά της να καταστρέφει αυτόν τον πλούτο είναι υψηλή. Ο οικολογικός πλούτος και η ικανότητα οικολογικής καταστροφής ζουν στο ίδιο σώμα. Ο αναπτυξιακός λόγος είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο μπροστά στον αγώνα – γιατί η υπόσχεση της ανάπτυξης νομιμοποιεί την καταστροφή.

Στην καμπάνια Yeşil Yol ο ακτιβιστής περπατά τα βουνά προσπαθώντας να οργανώσει τον κόσμο – αλλά αντιμετωπίζεται ως «αναρχικός». Το πρόβλημα της μετάφρασης της γνώσης είναι αυτό: το χάσμα ανάμεσα στην παγκόσμια θεωρητική γνώση και την τοπική πρακτική δεν κλείνει με καλή θέληση. Να ξεκινάς από το συγκεκριμένο, από τη ζωή των ανθρώπων – δεν υπάρχει άλλος δρόμος. Οι ακτιβιστές του άνθρακα το κατάλαβαν: αντί για αφηρημένους κλιματικούς στόχους, να πεις «ο αέρας της γειτονιάς σου μολύνεται, το παιδί σου αρρωσταίνει» – αυτή είναι η γλώσσα που κινητοποιεί. Μπορείς να χτίσεις γέφυρα από το προσωπικό όνομα στην παγκόσμια θεωρία – αλλά τα στηρίγματα της γέφυρας πρέπει να είναι στο τοπικό. Στο τρίγωνο κράτος-κοινωνία πολιτών-πρόσδοδος, ο οικολογικός αγώνας μένει πάντα στο περιθώριο – αλλά όταν ξεκινάει από το τοπικό, αυτό το περιθώριο μπορεί να γίνει κέντρο.

Η ΑΛΥΣΙΔΑ

Η πυρηνική ενέργεια παρουσιάζεται ως λύση στην κλιματική αλλαγή – αλλά είναι λάθος.

«Δεν μπορούμε να εξετάσουμε την πυρηνική ενέργεια μεμονωμένα. Πρέπει να τη σκεφτούμε μέσα στην πυρηνική αλυσίδα. Από την εξόρυξη του ουρανίου ως την παραγωγή ηλεκτρισμού – και στο τέλος το πλουτώνιο, που το γραμμάριο κοστίζει 4000 δολάρια, παίζει στο δάχτυλό του όλο τον κόσμο.»

Ραδιενεργά απόβλητα, θερμική ρύπανση, κίνδυνοι τσουνάμι, καταιγίδες, σεισμοί – η λίστα κινδύνων είναι μακρά και κάθε στοιχείο είναι άλλη όψη της καταστροφής. Αν ανέβει η στάθμη του νερού στο Akkuyu, 12 αντιδραστήρες μπορεί να βρεθούν κάτω από το νερό. Η πυρηνική ενέργεια φαίνεται τεχνικό πρόβλημα αλλά είναι γεωπολιτική, σχέση δύναμης, ζήτημα κυριαρχίας.

Ένας οικονομολόγος και συνδικαλιστής έζησε δύο χρόνια στην Ιαπωνία, στον σεισμό του 1999 βρισκόταν στο Πάρκο Ειρήνης της Χιροσίμα. Η καταστροφή της Φουκουσίμα (2011) άλλαξε τη ζωή του – τρεις φορές πήγε στη Φουκουσίμα, στράφηκε στις πυρηνικές έρευνες, άρχισε να γράφει στο Yeşil Gazete. Σήμερα είναι και διδάκτορας και κάνει δεύτερο μεταπτυχιακό – σε κοινωνιολογία και κοινωνία πολιτών – συντονιστής του nükleersiz.org, πλήρης αγώνας. Sinop, Mersin, İğneada – τα έργα πυρηνικών σταθμών της Τουρκίας, καθένα ξεχωριστός χάρτης κινδύνου. Καμπάνια Karakuslar Karadeniz

— ένας άνθρωπος ονόματι Hüseyin για τρεις μήνες κωπηλατεί χίλια χιλιόμετρα, μετατρέπει το σώμα του σε πολιτική δράση. Είναι η πιο γυμνή μορφή αισθητικο-πολιτικής δράσης: σώμα, μήνυμα, κίνηση.

Το τραγούδι του Ναζίμ Χικμέτ για τη Χιροσίμα, που ακούστηκε στην παιδική ηλικία — το βάρος που κουβαλάει ένα ποίημα, δεκαετίες αργότερα μετατρέπεται σε αίσθηση προσωπικής ευθύνης. Το Τσερνομπίλ και η Φουκουσίμα μετέτρεψαν εκείνο το τραγούδι σε πραγματικότητα. Η πυρηνική ενέργεια προωθείται ως κλιματική λύση αλλά όταν γίνει λογαριασμός σε όλη την πυρηνική αλυσίδα — το περιβαλλοντικό κόστος της εξόρυξης ουρανίου, η ενεργειακή κατανάλωση της επεξεργασίας, η χιλιόχρονη ραδιενέργεια των αποβλήτων — η εξίσωση δεν βγαίνει καθόλου καθαρή. Η γεωπολιτική του πλουτωνίου, η διεθνής λομπίστικη πίεση, δείχνουν ότι το ενεργειακό ζήτημα δεν είναι τεχνικό αλλά πολιτικό.

ΝΑ ΖΕΙΣ ΧΩΡΙΣ ΝΑ ΠΑΡΑΓΕΙΣ ΣΚΟΥΠΙΔΙΑ

Μια γυναίκα γεννημένη στην Trabzon-Sürmene, που πέρασε την παιδική της ηλικία ανάμεσα στο σχολείο και την αγροτική ζωή, που από βοηθός νηπιαγωγού πήγε σε σπουδές καλών τεχνών στο Mimar Sinan, έχει επιστρέψει στο χωριό της — μόνη. Να ζεις ως γυναίκα μόνη σε χωριό, να κάνεις την περιβαλλοντική ευαισθησία μέρος της καθημερινής ζωής — είναι ταυτόχρονα μοναξιά και δύναμη. Η ίδια της η παρουσία δίνει θάρρος σε άλλες γυναίκες, και η αποδοχή των ελλείψεων και η ανάληψη ευθύνης παράγει δύναμη.

«Χρησιμοποιώ την τέχνη ως εργαλείο στη δική μου ζωή και στην περιοχή όπου ζω. Για να μην υπηρετώ το ίδιο σύστημα ενώ ασκώ κριτική, χρειαζόταν πρώτα να ζω χωρίς να παράγω σκουπίδια.»

Να μετατρέπεις τις πλαστικές σακούλες σε καλλιτεχνικό υλικό, να μετατρέπεις τα απορρίμματα σε έκφραση — μουσική, performance, ζωγραφική, πολυδιάστατη πρακτική. Στο χωριό της, μια λακούβα από ορυχείο χαλκού μετατράπηκε σε χώρο αποθήκευσης σκουπιδιών — εναντίον αυτού οργανώνει εκθέσεις διαμαρτυρίας, αλλά δεν μένει μόνο στην ευαισθητοποίηση, δημιουργεί μαζί χώρο λύσης. Ιδρύεται το Σύλλογος Φυσικής Κουλτούρας και Τέχνης Çamburlu — ως ΜΚΟ, ο συλλογικός αγώνας είναι πιο ισχυρός από την ατομική καλλιτεχνική δράση. Η ιστορία που λέγεται μέσω της τέχνης στα παιδιά των εργατών ακούγεται καλύτερα από τα παιδιά — η ομορφότερη πλευρά της τέχνης είναι ότι αγγίζει τους ανθρώπους. Το να βγεις από το σύστημα δεν είναι μόνο ατομική επιλογή· να είσαι παράδειγμα, να δίνεις θάρρος σε άλλους — μετατρέπεται σε πηγή συλλογικής δύναμης. Η ίδια η ύπαρξη μιας γυναίκας που ζει μόνη σε χωριό διευρύνει τις δυνατότητες.

ΤΟ ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟ ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΟ

Σκιτσογράφος γεννημένος το 1985, που από το 2006 σχεδιάζει εβδομαδιαία στήλη στα Penguen και Uykusuz — 12 χρόνια αδιάκοπης ρουτίνας. Το εβδομαδιαίο σκίτσο είναι μορφή καταγραφής που ενώνει την πολιτική επικαιρότητα με την ποπ κουλτούρα και τις παρατηρήσεις της πόλης. Όταν επαναλαμβάνεται, παύει να είναι στήλη σε σατιρικό περιοδικό και γίνεται είδος ιστορικής αφήγησης, έργο καταγραφής. Αλμανάκ, έκθεση, ημερολόγιο — το επίκαιρο εξελίσσεται σε αρχείο, το χιούμορ σε ιστορικό τεκμήριο.

Η οικολογία είναι πεδίο που στη γενική πολιτική ατζέντα τραβά πολύ λίγο ενδιαφέρον. Όμως μπορούν να γίνουν συνδέσεις: μπορείς να ξεκινήσεις από την επίκαιρη πολιτική και να συνδέσεις με την πυρηνική ενέργεια — η δεξιοτεχνία του σκιτσογράφου είναι ακριβώς σε αυτές τις μεταβάσεις. Στο πρόγραμμα της ταινίας Nükleer Alaturka δουλεύει πάνω από τρία χρόνια μαζί με σκηνοθέτη — παραγωγή οπτικοποίησης και infographics, χάρτης πυρηνικών καταστροφών, οι συνθήκες του Akkuyu, βιομηχανική τοπογραφία της κατανομής άνθρακα και πυρηνικού.

Η φιγούρα του Duran Adam — πολιτική δράση που γίνεται μέσω σώματος — δείχνει ότι όταν performance, κείμενο και εικόνα ενώνονται, αναδύεται εντελώς άλλη δύναμη επικοινωνίας. Όπως ακριβώς το σώμα που κωπηλατεί στην καμπάνια Karakuşlar — η κίνηση έρχεται πριν τις λέξεις. Το χιούμορ και το πολιτικό μήνυμα πρέπει να πάνε μαζί — αλλά είναι πολύ δύσκολη ισορροπία. Να σχεδιάζεις σκίτσο για την οικολογία είναι προσπάθεια να φέρεις στο κέντρο της ατζέντας ένα ζήτημα που μένει στα πέρατά της. Για τη βιωσιμότητα είναι απαραίτητο να δουλεύεις με άλλες πειθαρσίες — ο σκιτσογράφος μόνος του δεν αρκεί, χρειάζεται να παράγει

μαζί με σκηνοθέτη, ερευνητή, ακτιβιστές.

CEREYAN

Μια φωτογράφος γεννημένη στην Urfa, που έκανε μεταπτυχιακό στη SVA της Νέας Υόρκης, εργάζεται εδώ και χρόνια πάνω σε ένα έργο για το νερό, τη ροή και την ενέργεια – η σειρά Cereyan («Ρεύμα»). Παλιές φωτογραφίες που βρήκε σε παλαιοπωλεία, αρνητικά εργατικής οικογένειας που ανακαλύφθηκαν σε εργαστήριο στο πανεπιστήμιο Silahtarğa – η μνήμη είναι η πρώτη ύλη της φωτογραφίας. Τα πρώτα έργα γεννήθηκαν από αυτά τα αρχειακά ευρήματα.

Από το 2007 έξι-επτά χρόνια έρευνας για το έργο GAP: το όνειρο της Harran να «γίνει θάλασσα» – ποίημα ενός παππού – και έπειτα η πραγματικότητα. Παρουσιάζουμε τη φύση μέσα σε πλαίσιο χρησιμοθηρίας: εξορύσσουμε πέτρες, κόβουμε το νερό, το γιορτάζουμε ως ανάπτυξη. Αλλά αυτή η ξηρασία γίνεται αιτία πολέμου πέρα από τα σύνορα. Υπάρχουν σύνορα, αλλά η φύση δεν έχει κανένα σύνορο – ο σίφουνας ξαφνικά φέρνει την άμμο και τη φωτιά στις καλλιέργειες, αυτή η εικόνα έγινε η κεντρική κατάσταση του έργου.

Στη Νέα Υόρκη, στην καλλιτεχνική κατοικία Domastik, μέσα σε κρεβάτι ρυθμίζεται στάλα νερού από μπουκάλι για να καλλιεργηθεί φασόλι – η λεπτή ισορροπία της φύσης είναι τόσο ευαίσθητη. Η δική μας παρέμβαση είναι πολύ άξεστη και λανθασμένη. Αρχαιολογία, γεωλογία, Μεσοποταμία – από το Göbekli Tere ως το πρώιμο Βυζάντιο – τόποι που έμειναν κάτω από το νερό, μετακινήσεις πληθυσμού, οικονομία και κυκλικότητα. Όταν μεγαλώνει η γεωγραφική κλίμακα, θολώνει το σύνορο ανάμεσα στο τοπικό και το παγκόσμιο. Η σειρά συνομιλιών Tekrar-Döngü – από τους κύκλους των άστρων του Ali Alper στους οικολογικούς κύκλους – φέρνει μαζί διαφορετικές πειθαρχίες. Cereyan – και ηλεκτρικό ρεύμα και ροή νερού και απρόσμενο γεγονός – η ίδια η λέξη είναι η ουσία του έργου. Από τα χωράφια βαμβακιού στις αρχαίες πόλεις που έμειναν κάτω από το νερό, από τις μετακινήσεις πληθυσμού στις κατασκευές φραγμάτων – καθεμία είναι διαφορετική στιγμή του ίδιου κύκλου. Να φτάσεις στα παιδιά, να δεις ότι αυτό που κάνεις φτάνει – είναι γνώση που κουβαλιέται στην τσέπη, ανέκφραστη αλλά λειτουργική.

Ο ΣΚΕΛΕΤΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΝΟΥ

Ζωγράφος γεννημένος στην Άγκυρα, μεγαλωμένος στην Κωνσταντινούπολη, απόφοιτος Καλών Τεχνών στο Mimar Sinan – στην αγορά τέχνης από το 2002, 10 ατομικές εκθέσεις. Ο δρόμος που ξεκίνησε το 2004 με βιομηχανικούς χώρους και εγκαταλελειμμένα εργοστάσια διαμορφώθηκε γύρω από το θέμα του αποβλήτου και της απουσίας – η ίδια η εγκατάλειψη είναι αισθητική και κριτική. Μετά το Γκεζί του 2012 εξελίσσεται σε γκράφιτι τοίχου και στη συνέχεια σε λατομεία. Τα μαρμάρια λατομεία της Carrara στην Ιταλία, διάφορες τοποθεσίες στην Τουρκία – αυτό που βλέπεις είναι ο σκελετός του βουνού, γυμνός, γδαρμένος, οδονηρός.

«Στα μαρμάρια λατομεία βλέπεις τον σκελετό του βουνού – με πονάει πολύ. Αλλά πρέπει να βρω εικαστική γλώσσα.»

Η απόσταση ανάμεσα στο παλιό τοπίο και τη σημερινή ρωγμή είναι το θέμα του καμβά. Σειρά «Fill in the Plant»: τεχνητή φύση, κάθετοι κήποι, τιμεντωμένες περιοχές – ενώ κόβονται εκατομμύρια δέντρα, εξαπατούμε τον εαυτό μας με λίγες γλάστρες. Αυτό το τεχνητό πράσινο μέικαπ είναι εγωιστική λύση.

Το ότι είναι όμορφο, αντισταθμίζει το γεγονός ότι η ζωγραφική δείχνει άσχημα πράγματα; Ένας συλλέκτης θα αγοράσει αυτόν τον πίνακα, θα τον κρεμάσει στον τοίχο και θα τον δει ως κάτι όμορφο – αλλά αυτό δεν σβήνει το μήνυμα; Ίσως. Αλλά η αισθητική επιλογή δεν κάνει να ξεχαστεί

κάτι – δημιουργεί άλλον δρόμο υπενθύμισης. Το έργο τέχνης πωλείται, μπαίνει σε συλλογή, γίνεται προϊόν κύρους – αυτή η αντίφαση είναι το ερώτημα που θέτει ο καλλιτέχνης στον εαυτό του. Το όμορφο αντικείμενο καθιστά την κριτική δυσλειτουργική; Η ένταση ανάμεσα στην αισθητικοποίηση της φύσης και την κριτική της ταυτόχρονα γίνεται πάντα αισθητή – αλλά αντί να ξεφεύγουμε από αυτή την ένταση, το να την κουβαλάμε είναι ειλικρίνεια.

Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΛΕΞΗ

Σήμερα εδώ παρήχθη μια εναλλακτική λέξη.

«Αν γύρω από την ενέργεια συγκεντρώνονταν εντελώς άλλοι άνθρωποι – γραφειοκράτες, μέλη πολιτικών κομμάτων, επενδυτές – θα χτυπούσαν από την ανάπτυξη, θα χτυπούσαν από την εθνική κυριαρχία. Όμως εμείς, μιλώντας για το ίδιο θέμα μέσω κύκλων, μέσω της κυριαρχίας που εγκαθιστά ο άνθρωπος πάνω στη φύση, παραγάγαμε μια εναλλακτική λέξη.»

Σε αυτό το τραπέζι μιλήθηκε μια άλλη γλώσσα – αντί για «πυρηνική ενεργειακή λύση» – «πυρηνική αλυσίδα», αντί για ανάπτυξη – κυριαρχία, αντί για μεγέθυνση – κύκλος. Και η αλλαγή της γλώσσας είναι αλλαγή της ματιάς.

Η τεκμηρίωση είναι διαφορετική από το να είσαι προσανατολισμένος στη λύση – αλλά δεν είναι λιγότερο πολύτιμη. Απλώς να αρχειοθετείς, να καταγράφεις και να δημιουργείς διαφορά στους ανθρώπους – μπορεί να είναι αρκετό. Μπορείς να είσαι και ακτιβιστής και καλλιτέχνης – υπάρχουν καλλιτέχνες που αυτοαποκαλούνται «ακτιβιστές» και άλλοι που δεν αυτοαποκαλούνται. Σημασία δεν έχει ποιος από αυτούς τους ορισμούς επιλέγεται, αλλά τι κάνεις. Να μη βλέπεις τη φύση ως κάτι ξεχωριστό, να θυμάσαι ότι είμαστε μέρος της – η βία στη φύση είναι βία στον εαυτό μας. Πρέπει να το θυμίζουμε, πρέπει στην ουσία να αγαπάμε τους εαυτούς μας. Δεν είναι απαραίτητο να είσαι προσανατολισμένος στη λύση – μερικές φορές αρκεί η ίδια η παρουσία, η μαρτυρία, η καταγραφή.

Επτά άνθρωποι – οικονομολόγος ενέργειας, πολιτικός κοινωνιολόγος, αντι-πυρηνική ακτιβίστρια, καλλιτέχνης που ζει σε χωριό, σκιτσογράφος, φωτογράφος καλλιτέχνης, ζωγράφος – από διαφορετικές γεωγραφίες (Balıkesir, Κωνσταντινούπολη, Trabzon, Urfa, Άγκυρα), διαφορετικούς δρόμους άγγιξαν το ίδιο θέμα. Καθένας πιάστηκε από την έννοια της ενέργειας από διαφορετική πλευρά: οικονομική ενέργεια, πολιτική ενέργεια, πυρηνική ενέργεια, ζωτική ενέργεια, επικοινωνιακή ενέργεια, μεταμορφωτική ενέργεια, αισθητικο-ηθική ενέργεια. Υπολογισμός οικολογικού χρέους, ανάλυση πολιτικού λόγου, χάρτης κινδύνου πυρηνικής καταστροφής, συλλογικός δρόμος καλλιτεχνικής παρέμβασης, εβδομαδιαία ιστορική καταγραφή, οπτικοποίηση μετασχηματισμού, αμφισβήτηση της αισθητικής – όλα είναι διαφορετικές όψεις του ίδιου ερωτήματος. Όσο πιο αργά μεγαλώνουν τα δέντρα, τόσο περισσότερη ενέργεια και θερμότητα δίνουν – η βραδύτητα είναι συσώρευση. Αλλά όλα έχουν τίμημα. Πυρηνικός, άνθρακας, σταθμός ηλεκτρικής ενέργειας – όλα παίρνουν κάτι από τη φύση και δίνουν πίσω μαζί με κάποιον κίνδυνο. Αυτό είναι ο μετασχηματισμός.

Η ενέργεια δεν είναι οικονομικό μέγεθος – είναι κυκλικό φαινόμενο και απέναντί της στέκεται η ιστορία της ανθρώπινης κυριαρχίας. Το να αφήσεις τη γλώσσα του συστήματος και να περάσεις σε άλλη – αντί ανάπτυξη – κύκλος, αντί κυριαρχία – ισορροπία, αντί μεγέθυνση – οικονομία – είναι πολιτική δράση. Η έννοια του κοινωνικο-οικονομικού μεταβολισμού – πώς οργανώνουμε ως κοινότητες το περιβάλλον μας, εισροή απ' έξω, επεξεργασία μέσα, εκροή έξω – αυτό το πλαίσιο βγάζει το ενεργειακό ζήτημα από το τεχνικό πρόβλημα και το μετατρέπει σε υπαρξιακό ερώτημα. Και αυτό το ερώτημα μπορεί να τεθεί όταν ακαδημία, τέχνη και ακτιβισμός βρίσκονται μαζί, σε α-πειθαρχικό τραπέζι, πολλαπλασιαζόμενο σαν ρίζωμα. Η μνήμη και η ιστορία ξεθάφτηκαν σε αυτό το τραπέζι – παλιές φωτογραφίες, εβδομαδιαία σκίτσα, αρχαιολογικά υπολείμματα, μαρτυρίες της Φουκουσίμα. Όλα είναι έργο του «να μην ξεχαστεί». Και το να μην επιτρέπεις τη λήθη είναι εξίσου πολιτική δράση με τον μετασχηματισμό.